

Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi

ISSN: 2148-2292

12 (2) 2025

Academic Journal of History and Idea

Araştırma Makalesi | Research Article

Geliş tarihi | Received: 17.03.2025

Kabul tarihi | Accepted: 23.04.2025

Yayın tarihi | Published: 25.04.2025

Mehmet Saki Çakır

<https://orcid.org/0000-0003-1216-7249>

Associate Professor, Usak University, Faculty of theology, department of Tasawwuf, Türkiye, m.saki@hotmail.com

Atıf Künyesi | Citation Info

Çakır, S. M. (2025). Osmanlı'nın Son Döneminde Medrese-Tekke Dayanışması: Ulemânın Mevlânâ Halid Bağdâdî'ye Desteği. *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 12 (2), 1043-1059.

Osmanlı'nın Son Döneminde Medrese-Tekke Dayanışması: Ulemânın Mevlânâ Halid Bağdâdî'ye Desteği

Öz

Tasavvuf, zaman zaman dinin zâhirine yoğunlaşan ulemâ tarafından eleştirilmiştir. Bununla birlikte, şer'î hassasiyetlere riayet eden sûfiler, ulemâ tarafından benimsenmiş ve desteklenmiştir. Bu duruma Nakşibendiyye tarikatının Halidiyye kolu açık bir örnek teşkil etmektedir. XIX. yüzyılda Mevlânâ Halid Bağdâdî (ö. 1242/1827) tarafından kurulan Halidiyye, zaman içerisinde çeşitli eleştire ve ithamlara maruz kalmıştır. Şikâyet ve eleştiriler, zamanla muhalifler tarafından yazılan eserlerde yer bulan ithamlara dönüşünce, Mevlânâ Hâlid'e intisap etmiş bulunan ulemâ, bu iddialara karşı reddiye mahiyetinde eser ve mektuplar kaleme almışlardır. Bu çalışmada söz konusu âlimlerden üçü ve bunlara ait eserler ele alınmaktadır. Bunlar, dönemin önde gelen fakihlerinden İbn Âbidîn ve onun Sellü'l-hüsâm adlı reddiyesi; müfessir Şihabüddin Alûsî'nin Mevlânâ Hâlid'e dair destekleyici görüşleri; ve Allâme Muhammed Emin Süveydî'nin Def'u'z-zalûm adlı eseridir. İbn Âbidîn, eserini Mevlânâ Halid'in azlettiği halifesi Abdülvehhab es-Sûsî'nin yazmış olduğu "karalama" mahiyetindeki risaleye cevap olarak yazmıştır. Şihabüddin Alûsî ise Mevlânâ Halid'e yöneltilen eleştirilerin çoğunun dünyevî garazlara yahut bilgisizliğe dayandığını vurgulamıştır. Muhammed Emin Süveydî ise Osman Celîlî'nin Mevlânâ Halid'e karşı ağır ithamlar içeren risalesine karşı bir reddiye kaleme almış ve bu risâledeki iddiaların ilmî ve objektif temele dayanmadığını ifade etmiştir.

Anahtar Kelimeler: Tasavvuf, Nakşibendiyye, Halidiyye, Ulemâ, Reddiye

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/atdd>

The Alliance between Madrasa and Sufi Lodge in the Late Ottoman Era: Scholarly Support for Mawlānā Khālīd al-Baghdādī

Abstract

Sufism, has occasionally been subject to criticism by scholars ('ulamā') who focused on the exoteric (ẓāhir) aspects of religious practice. Nevertheless, sufis who demonstrated strict adherence to Sharī'a principles were generally acknowledged and supported by the 'ulamā'. A clear example of this phenomenon can be observed in the Khalidiyya branch of the Naqshbandiyya order. Established in the 19th century by Mawlānā Khālīd al-Baghdādī (d. 1242/1827), the Khalidiyya order was, over time, exposed to various criticisms and allegations. As these complaints and criticisms began to be recorded in written form and transformed into accusatory treatises, several scholars affiliated with Mawlānā Khālīd responded by composing refutations and epistles to defend him. This study focuses on three of these scholars and the works they authored in defense of Mawlānā Khālīd. These are: the eminent jurist Ibn 'Ābidīn, and his refutative treatise Sall al-Ḥusām; the renowned Qur'ānic exegete Shihāb al-Dīn al-Ālūsī, who expressed supportive views regarding Khālīd; and 'Allāma Muḥammad Amīn al-Suwaydī, author of Daf' al-Zalūm. Ibn 'Ābidīn composed his treatise as a rebuttal to the defamatory epistle written by 'Abd al-Wahhāb al-Sūsī, a former khalīfa of Mawlānā Khālīd who had been dismissed. Shihāb al-Dīn al-Ālūsī, who studied under Mawlānā Khālīd, emphasized that most of the criticisms directed at him stemmed either from worldly motives or from ignorance. Muḥammad Amīn al-Suwaydī, on the other hand, composed a rebuttal against the risāla written by 'Uthmān Jalīlī, which contained severe accusations against Khālīd.

Keywords: *Sufism, Naqshbandiyya, Khalidiyya, 'Ulamā', Theological Refutations*

Giriş

Tasavvuf tarihinde zaman zaman ulemâ ile meşâyih arasında birtakım görüş ayrılıkları yaşanmışsa da bazı dönemlerde bu iki zümrenin dayanışma ve birlik içinde hareket ettikleri de müşahade edilmektedir. Zâhir-bâtın bütünlüğünü oluşturan bu dayanışmalarda tasavvufun âlimlerin öncülüğünde toplum nezdinde kabul görmesi kolaylaşmıştır. Tasavvufun erken döneminden itibaren şer'î hassasiyetlere yapılan vurgu, tarikatlar döneminde de belirgin şekilde sürmüştür. Ahmed er-Rifâî (ö. 578/1182), Abdülkadir-i Geylânî (ö. 561/1166), Ahmed Yesevî (ö. 562/1166) gibi sûfiler, gerek eserlerinde gerekse sohbetlerinde bu hususa sıklıkla dikkat çekmişlerdir. Aynı şekilde, XV. yüzyılda kurulan Zeyniyye tarikatında da öne çıkan bu özellik, birçok âlimin Zeynüddin Hâfî'ye (ö. 838/1435) intisap etmesini sağlamış ve yolunun devam etmesinde etkili olmuştur (Öngören, 2015). Nakşibendiliğin temel ilkelerinde de şeriat vurgusunun yer alması (Buhârî, 1975) ulemânın bu tarikata rağbet etmesini sağlamış ve tarikatın günümüze dek süren etkisinin oluşmasında önemli rol oynamıştır.

Günümüzde Nakşibendiliğin en yaygın kollarından biri olan Hâliidiyye, XIX. yüzyılda Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî (ö. 1242/1827) tarafından tesis edilmiştir. Mevlânâ Halid, esasında

bir medrese müderrisidir. O, zahirî ilimlerden sonra tasavvufa yönelmiş ve aldığı tasavvufî eğitim neticesindeki hilafetiyle, insanlara Nakşibendî-Hâlidîliği yaymaya başlamıştır. Fakat o dönemde bazı tarikat çevreleri bu durumdan rahatsız olmuş ve Mevlânâ Halid'in aleyhine söylemlerde bulunarak idari makamlara şikayet edip saldırmışlardır. Bazen de bu saldırılarını, Mevlânâ Halid'e dair ithamlar ihtiva eden eserler ile gerçekleştirmişlerdir. Bu tür saldırılar karşısında, Mevlânâ Halid'e intisap eden dönemin meşhur ulemâsı onu savunmuş, yazdıkları reddiyelerle hem ilmî hem de manevî bir dayanışma örneği sergilemişlerdir. Bu durum, medrese ile tekke arasında güçlü bir iş birliğinin varlığını ortaya koymaktadır.

Çalışmada, bu dayanışmayı temsil eden üç önemli âlim ve onların Mevlânâ Hâlid'i savunmak amacıyla kaleme aldıkları eserleri ele alınacaktır. Bunlar; fıkıh alanında temayüz etmiş olan İbn Âbidîn lakabıyla tanınan Muhammed Emîn ed-Dımaşkî (ö. 1252/1836), *Rûhu'l-me'ânî* tefsiriyle bilinen Mahmud Şihâbüddin el-Âlûsî (ö. 1270/1854) ve Bağdatlı âlim Muhammed Emîn es-Süveydî (ö.1246/1831)'dir. Bu âlimler, Hâlidîyye'nin günümüze ulaşmasında önemli katkılarda bulunmuşlardır. Çalışmada, söz konusu alimlerin Mevlânâ Halid'i savunmak için telif ettikleri eserler bağlamında görüş ve yaklaşımlarına yer verilecektir.

1. Hâlidîliğin Karakteristik Özelliği: Medrese-Tekke Birlikteliği

XIX. yüzyılın başlarında Mevlânâ Halid Bağdâdî'nin öncülüğünde Osmanlı coğrafyasında Nakşibendî-Hâlidîlik hızlıca yayılmıştır. Tesiri günümüze kadar devam eden bu ekolün yayılmasında siyasi ve sosyal birçok sebep zikredilebilir. Ancak asıl etkenlerden biri, Mevlânâ Halid ve halifelerinin ilmî donanımlarıyla sağladıkları nüfuzdur. Nitekim tarikatın kurucusu Mevlânâ Hâlid ve halifelerini incelediğimizde, hepsinin ortak noktasının geleneksel medrese eğitiminde temayüz etmiş âlimler olduğunu görmekteyiz. Bu nedenle, Osmanlı'nın son dönemlerinde geniş bir coğrafyaya yayılan Hâlidîliğin en belirgin özelliği, tekkelerin yanında mutlaka bir medrese inşa edilmesi olmuştur. Bu durum, medrese-tekke dayanışması formülünde tasavvufun topluma benimsetilmesi örneğini teşkil etmektedir. Mevlânâ Hâlid'in yıllarca tedriste bulunan bir müderris olması, diğer müderrislerin tarikata girmesinde etkili olmuştur (Halidîlik hakkında detaylı bilgi için bk. Kavak, 2016).

Mevlânâ Halid, geleneksel medrese eğitiminde yetkin kişilere hilafet vermesiyle, tarikat anlayışını medrese ekseninde şekillendirmesine zemin hazırlamıştır. Bundan dolayıdır ki mektuplarında sürekli “Bizim tarikatımızın esasları şeriatın temelleri üzerinedir” sözünü sarf etmiştir (Sâhib, 1334). Ancak bu yaklaşım, zamanla zâhir-bâtın ilişkisinde sadece zâhir tarafını öne çıkaran, indirgenmiş bir tarikat anlayışını da beraberinde getirmiştir. Neticede birçok Hâlidî halife mürid edinmemiş; sadece zâhirî ilim ve tedrisle meşgul olmuştur. Bu sebeple yakın

dönemde Güneydoğu Anadolu bölgesinde Hâlidî gelenekten gelen bazı tekkeler etkilerini yitirirken, medrese olarak faaliyetlerini sürdürmeye devam etmiştir. Örneğin Siirt Kurtalan'daki Zokayd şeyhleri, Hâlidî halifeleri olmalarına rağmen daha çok medrese çalışmalarıyla ön plana çıkmışlardır (bk. Çakır, 2019). Yine Siirt'te günümüzde klasik medrese eğitimi veren Tillo medresesinin kurucusu Molla Burhan Tillovî, Şeyh Maşuk'un halifesi olup bir Hâlidî şeyhidir. Ancak o, müritlere tarikat telkin etmekten ziyade talebe yetiştirmekle meşguldür (bk. Bayram, 2017).

Hülasa, Hâlidî şeyhler medrese-tekke birlikteliğini canlı tutup sağlamlaştırmış ve birçok âlim halife yetiştirmişlerdir. Bu halifelerin, ulemâ tabakasından olmaları münasebetiyle toplum nezdinde tekkeye bağlanmaları önemsenmiş ve bu durum tarikatın toplumsal kabulünü kolaylaştırmıştır. Bölgede birçok tarikat faaliyet gösterirken Hâlidîliğin hızlıca toplum nezdinde kabul görmesinin arka planında Hâlidîliği benimsemiş tanınmış alimlerin etkisi kuşkusuzdur. Halifeler genelde, medresenin yanına bir tekke kurmuş ve medrese ile tekkeyi birlikte idare etmişlerdir. Bu da tasavvufun topluma medrese üzerinden yayılmasının açık örneğini bize göstermektedir.

2. Mevlânâ Halid'i Savunan Meşhur Âlimler

2.1.Fakih İbn Âbidîn'in Müdafaası

1784 yılında Şam'da doğan Muhammed Emîn b. Ömer b. Abdilazîz el-Hüseynî ed-Dımaşkî (ö. 1252/1836), "İbn Âbidîn" lakabıyla şöhret bulmuştur. Bu lakap, zühd ve ibadete düşkünlüğüyle bilinen beşinci dedesi Muhammed Selahaddin'den torunlarına geçmiştir. İbn Âbidîn, ilk eğitimini Muhammed Said el-Hamevî'den kıraat, sarf ve nahiv gibi ilimlerde almış; ayrıca Şâfiî fikhî dersleri görmüştür. Sonrasında Muhammed Şâkir es-Sâlimî el-Akkâd'dan hadis ve tefsir ilimlerini tahsil edip bu dönemde Hanefî mezhebine geçmiştir. Şam'daki birçok alimden fikhî dersleri alan İbn Âbidîn, eserleri ve fetvalarıyla döneminin en önde gelen Hanefî fakihlerinden biri olmuştur. En bilinen eseri *Reddû'l-muhtâr 'ale'd-Dürri'l-muhtâr*, Hanefî fikhında son dönem mutemet kaynaklardan biri olarak kabul edilmektedir (Ateş, 2022; İbn Âbidînzâde, 1299). Tasavvuf alanında ise, hocası Muhammed Şâkir el-Akkâd vasıtasıyla Kâdiriyye tarikatına intisap eden İbn Âbidîn, Mevlânâ Hâlid Bağdâdî'den de Nakşibendiyye tarikatı eğitimi almıştır. Bununla birlikte, İbn Âbidîn tarikat faaliyetlerinden ziyade tedris ve telifle meşgul olmuştur. Mevlânâ Halid onunla mektuplaşmış ve bir mektubunda ona hadis alanında genel bir icazet vermiştir (İcazetin tercümesi için bk. Yıldız, 2005, ss. 129-130). Bu icazetin girişinde tefsir, fikh ve hadis ilimlerinin dindeki önemine değinmiş, ardından İbn Âbidîn hakkında övgü dolu ifadeler kullanıp kendisinden talep ettiği hadis icazetini teberrük maksadıyla verdiğini belirtmiştir:

“...Kimsenin inkâr edemeyeceği açık bir izzet ve şeref sahibi; beldesinin azizi, zamanın eşsizi, akla ve nakle dayanan ilimlerin allâmesi, birçok âlimin müşkil gördüğü meseleleri üstün zekâsı ile çözüme kavuşturan; devrinin parlayan yıldızı, irfanın ziyneti, ilmin nuru ve yıldızlar gibi parıldayan; zarif ve bereketli bir bahçeyi andıran faziletli zat, Seyyid Muhammed Emin İbn Seyyid Ömer Âbidîn ismindeki bu zat, rivayeti bizim açımızdan sahîh olan veya ilmi bize nispet edilen şeylerin bütün icazetini, özellikle bu yaprakların içinde bulunan ve bir hüküm ispat edildiğinde onlara güvenilen meşhur hadis kitaplarının icazetini bizden talep etti. Rivayet ettiğim her şeyde, hadislerle ve silsileleriyle bereketlenmesi için kendisine icazet verdim” (Sâhib, 1334, 2008, (34. Mektup).

Başka bir mektubunda Mevlâna Halid, İbn Âbidîn’e karşı olan muhabbetini dile getirmiş ve kendisiyle mektuplaşmasını istemiştir:

“Mülâkatınıza olan iştîyâkımız artmıştır. Muhabbet ve aşkın harareti yükselmiş, fakat hâlâ vuslatımız gerçekleşmemiştir. Şeyh İsmail Enârânî’nin sizin tarafa yönelmesiyle, muhabbetimizi açıklamak ve mübarek makamlarda cenabınıza dua edip, İslam âleminin eserlerinizden faydalanması için niyaz etmeyi diledik. Eğer siz bizim halimizi ve iştîyâkımızı soracak olursanız, sizin uzaklığınızdan mütevellit duyduğumuz hicrandan ve kalbimizin ateşli yanışından başka bir şikâyetimiz yoktur. Rabbimiz Teâlâ’dan dileğimiz, sizin bu hâle düşmemenizdir. Lütfen hâllerinizden bizi haberdar etmeyi ve durumunuzu bildirmeyi ihmal etmeyiniz” (Mevlânâ Hâlid, 2015, s. 229).

Mevlânâ Halid’in birâderzâdesi Esad Sahib’in bildirdiğine göre Mevlânâ Halid, halifelerinden Abdülvehhab Sûsî’yi İstanbul’a irşad vazifesi için göndermişti. Bu vazifesi için Sûsî’ye bir takım şartlar koşmuş (Şartlar için bk. Sâhib, 1334, ss. 122-123), o ise bu şartlara riayet etmemişti. İhlal ettiği şartların en önemlisi, mürşidi Mevlânâ Halid hayattayken onun yerini alırcasına müstakil olarak kendisine rabîta yaptırmasıydı. Bu durum üzerine Mevlânâ Hâlid kendisini halifelikten azletmiş; Sûsî ise buna mukabil Mevlânâ Hâlid aleyhinde konuşmalar yapmaya başlamıştır. Bu bağlamda Medine’de bir müddet kalıp Nakşibendiyye tarikatını öven fakat Mevlânâ Halid’i kötüleyen bir eser yazdığı rivayet edilir (Sâhib, 1334).

Sûsî, Mevlânâ Hâlid’in cinlerle irtibat kurduğunu, sihirle uğraştığını ve gaybî meseleleri bildiğini ileri sürmüştür. Hatta birçok cin ve ifriti kendisine bağladığını iddia etmiştir (İbn Âbidîn, 1301, s. 5; Sâhib, 1334, s. 125). Bu söylentilerin Şam’da yayılması üzerine, dönemin Şam müftüsü Hüseyin Murâdî, İbn Âbidîn’den bu iddiaları araştırmasını talep etmiştir (İbn Âbidîn, 1301, s. 4). Neticede İbn Âbidîn, Mevlânâ Halid’i müdafaa maksadıyla *Sellü’l hüsâmü’l hindî li-nusrati Mevlânâ Hâlid en-Nakşibendî* (Mevlânâ Halid en-Nakşibendî’ye

destek için keskin kılıcın çekilmesi) adlı bir risale kaleme almıştır. Bu risalenin de etkisinden olsa gerek, arşiv belgesinde geçtiğine göre Şam müftüsü Hüseyin Murâdî, Mevlânâ Halid vefat ettikten sonra onun hakkında “iftira ve tezvirde bulunanların cezalandırılması gerektiğine” dair bir fetva neşretmiştir (BOA, BEO, 892/39387, 29 12 1243/12 Temmuz 1828).

1301/1884 tarihinde Şam Maarif Matbaası’nda basılan risâlenin (tashih: Muhammed Abulhayr Âbidîn) mukaddimesinde eserin kaleme alınış sebebi açıklanmakta, Sûsî’nin Mevlânâ Hâlid’i zındıklık ve sapkınlıkla itham ettiği belirtilmektedir. İbn Âbidîn bu iddialara karşılık Mevlânâ Halid’i tezkiye eden ifadelerle yer vererek ithamları bertaraf etmeye çalışmıştır. (İbn Âbidîn, 1301, ss. 2-4). Dört bölümden oluşan eserin birinci bölümünde keramet konusu; ikinci bölümünde cinlerin mahiyeti, şeytanlarla farkları ve görünme imkânları; üçüncü bölümünde sihir ve türleri; dördüncü bölümünde ise gayb ilminin kaynak eserlerden hareketle tahlili yapılmıştır. Sonuç kısmında ise Mevlânâ Hâlid’in hayatı, eserleri ve irşad faaliyetlerine yer verilmiştir (İbn Âbidîn, 1301, s. 14). İbn Âbidîn, iddialara cevap verirken Mevlânâ Halid’in kâmil bir veli olduğuna şahitlik etmektedir. O, bu manada şunları söyler:

“O, Ebu’l-behâ Zü’l-cenâheyn (zahir ve batın ilimlerde yüksek dereceli), Ziyâuddîn, Hazreti Mevlânâ eş-Şeyh Hâlid eş-Şehrezûrî’dir. Akidede Eş’arî, mezhepte Şafî; meşrepte Nakşibendî-Müceddidî olup, ayrıca Kâdiriyye, Sühreverdiyye, Kübreviyye ve Çiştîyye tarîklerinden de icâzet sahibidir. Nesebi Hz. Osman’a ulaşmakta, cedlerinden biri ise altı parmaklı lakabıyla meşhur kâmil veli Pîr Mikâil’dir” (İbn Âbidîn, 1301, s. 47).

Mevlânâ Halid’e yöneltilen ithamların reddini belli başlıklar altında işleyen İbn Âbidîn, Sûsî’nin iddiası olan “cinlerle irtibat” meselesini değerlendirirken, bu tür bir özelliğin keramet olarak kabul edilmesi gerektiğini savunur:

“Bütün bu anlatılanlara göre, hasetçinin [Abdülvehhab Sûsî] Mevlânâ Hâlid’e nispet ettiği ‘cinlerle irtibat’ meselesi, büyük bir keramet ve ilâhî bir lütuftur. Allah Teâlâ, bu hasetçinin diliyle onun faziletini yaymıştır. Şayet bu hasetçi aklını kullansaydı, bunu gizlerdi. Ne güzel denmiştir: Allah bir fazileti yaymak isterse onu, hasetçinin diliyle dahi olsa yayar. Bu gerçeği akıllı inkâr etmez; ancak inatçı ve câhil inkâra kalkışır. Nihâyetinde Allah hasetçiyi zelil etti; Zira Mevlânâ Halid, şeriata tabi olarak yüksek makamlara ulaştı. Allah, onunla kullarını irşada yönlendirdi. Onun sevgisini insanların kalbine yerleştirdi. Halife ve müridler istikamet üzerine sebat ederken, hasetçileri ise zillate dūçâr oldu. Onun keramet sahibi olduğuna ehil kimseler şehâdet etmiştir; fakat kendisi tevâzuen bu hususu dile getirmekten kaçınmıştır (İbn Âbidîn, 1301, s. 37).

Mevlânâ Halid vefat ettiğinde, vasiyeti üzere cenaze namazını İbn Âbidîn kıldırmıştır. Bu vasiyete sevk eden olay şöyledir: İbn Âbidîn, Mevlânâ Halid ile olan bir görüşmesinde gördüğü

bir rüyayı anlatır. Rüyasında, Hz. Osman'ın vefat ettiğini ve kendisinin de cenaze namazına katıldığını müşahade ettiğini beyan eder. Bu rüyaya karşılık Mevlânâ Hâlid şöyle bir yorumda bulunmuştur: "Ey İbn Âbidîn! Yakında ben de vefat edeceğim ve sen büyük bir cemaat eşliğinde cenaze namazımı kıldıracaksın. Zira ben Hz. Osman'ın soyundan geliyorum." Bu yorumu işiten İbn Âbidîn'in derin bir üzüntüye kapıldığı rivayet olunmaktadır (Şükrü, 2012, s. 90).

İbn Âbidîn, *Sellü'l hüsâm* adlı eserinin sonuna Mevlânâ Halid'e ithafen kaleme aldığı mersiye eklemiştir. Mersiye, özellikle Mevlânâ Halid'in müntesipleri arasında büyük bir ilgi görmüştür. Bu mersiye, Molla Dâvûd Bağdâdî Nakşibendî tarafından 60 beyitle taşır edilmiştir (Taşır ve sûfîlerin şiirlerindeki işaretleri için bk. İbn Âbidîn, 1301; İbiş, 2021). Mersiye'nin bazı beyitleri şöyledir:

وبه ازدان ديننا وطريق النقشبندی زاد منه جمالا
Dinimiz onunla süslendi, Nakşibendiyye'nin güzelliği onunla arttı
ما رأينا كعلمه وتقاه ولجدوا ما رأينا مثالا
İlmi ve takvası gibisini görmedik, cömertliğine denk bir başka örnek bilmedik
دمت الخلق لم يكرر صفاه جاهل رام منه شيئاً محالا
Ahlâkı güzeldi, saflığını bulandırmazdı ondan imkânsız bir şey isteyen cahil kimse
كثرت حاسدوه فازداد هدیا مذ أشاعوا الردى وزادوا ضللا
Hasetçileri çoktu, o ise hidayette ilerledi; kötülüğü yayıp sapkınlıkta ileri gitselerde
ورموه بالإفك ظلماً وراموا ذله من رأوه فاق خصلا
Haksız yere ona iftira atıldılar; onu üstün görünce karalamak istediler
فتغاضى عن القبيح وأبدى ما به زاد رفعة وجلالا
Kötülüklerle göz yumdu; değerini arttıran davranışlar sergiledi
أبظن الحسود يطفئ نوراً قد أراد الإله أن يتللا
Allah'ın parlamasını istediği nuru, hasetçi söndürebileceğini mi sanır?
(İbn Âbidîn, 1301, s. 57; Timurtaş & Çıkar, 2012, s. 297).

2.2. Müfessir Şihâbüddîn Âlûsî'nin Desteği

Ebü's-Senâ Şihâbüddîn Mahmûd b. Abdillâh Âlûsî (ö. 1270/1854), Bağdat'ın meşhur ilmî ailelerinden olan Âlûsî hânedanına mensuptur (Âlûsî, 1327 h.). Babası başta olmak üzere devrin seçkin âlimlerinden medrese eğitimi aldı. Bu âlimler arasında Seyyid Ali b. Ahmed Âlûsî, Sıbgatullah b. Molla Mustafa ez-Ziyâretî, Ali es-Süveydî (ö. 1237/1822), Alâeddin Ali el-Mevsîlî (1244/1828), Mevlânâ Halid Bağdâdî ve Molla Yahya el-Muzûrî el-İmâdî gibi isimler yer almaktadır. Eserinde beyan ettiğine göre, Molla Yahya el-Muzûrî, Abdurrahman el-

Kuzberî ve Beyrut müftüsü Şeyh Abdüllatif'ten birçok ilim dalında icazet almıştır (Âlûsî, 1327h., ss. 5-9). Genç yaşta müderrisliğe başlamış ve “saltanat-ı dâr-ı âliyye müderrisi” (padişahın verdiği âsitâne hocalığı) unvanını almıştır. Otuz gibi genç sayılabilecek bir yaşta Bağdat Hanefî müftüsü olarak tayin edilmiş, bu görevini yaklaşık on beş yıl sürdürmüştür (‘Azzâvî, 1958, ss. 9-24). Şihâbüddîn Âlûsî, daha sonra meşhur tefsiri *Rûhu'l-me'ânî*'yi telif etmiş ve bu eserin tanıtımını yapmak üzere İstanbul'a seyahat etmiştir. Yaklaşık iki yıl İstanbul'da kalmış, bu seyahate dair hatıralarını bazı risalelerde kaleme almıştır (Âlûsî, 1327 h.). Farklı alanlarda birçok eseri olan Şihâbüddîn Âlûsî, 1270/1854 yılında vefat etmiş, Bağdat'ta Ma'rûf-i Kerhî Kabristanı'na defnedilmiştir (Eroğlu, 1989).

Ailesi ve çevresi selefi düşünceye sahip olduğundan Âlûsî de *selef-i salihîni* ölçü almıştır. Bununla beraber Vehhâbiyye akımını cehalet ile niteleyip eleştirmiştir (Âlûsî, 1327 h.). Âlûsî, başta tasavvufa mesafeli olmuştur. Bağdat'taki birçok tarikat ehlinin zahir ilimlerdeki yetersizliği de bu hususta bir etkidir. Mevlânâ Hâlid, Süleymaniye'den göç edip Bağdat'taki Ahsaiye tekkesinde faaliyetlerine başladığında, civardaki alimler onu ziyaret ederler. Mevlâna Halid'in medrese tahsiline önem vermesi ve ilmi yetkinliği ulemâyı ve dolayısıyla Âlûsî'yi etkilemiştir. Onun ders halkasına katılan Âlûsî, Mevlânâ Hâlid'den akait dersleri almış sonraki dönemde ona intisap ederek tasavvufî eğitim almıştır. Şihâbüddîn Âlûsî, bazı kaynaklarda onun müridi olarak geçse de Mevlânâ Halid'den tarikat hilafeti aldığı da belgelenmiştir (Kavak, 2015, ss. 111-115). Onun tasavvufa olan intisabı, ailesine ve çocuklarına da tesir etmiştir. Âlûsî, şeyhinden tarikat eğitimi almasına rağmen onun telkiniyle bölgesinde tasavvufî faaliyetlerden ziyade ilmi tedrişlere devam etmiştir. 1270/1854 yılında telif ettiği *Ġarâ'ibü'l-igtirâb ve nüzhetü'l-elbâb* adlı eserinde, hocalarından bahsederken Mevlânâ Halid'e dair övgü dolu ifadeleri kaydeder:

"Hayâlî adlı kitaptaki "Allah'ın sıfatları" konusunu, faziletinin hakikatini hayalimin erişmediği bir hocadan okudum. Bu zât, hazreti Mevlânâ Ziyâuddîn eş-Şeyh Hâlid en-Nakşibendî'dir. O, apaçık kerametlerin, pâk nefeslerin, çok güzel hallerin sahibidir. Üstünlüğü tevâtür derecesine ulaşmış ve insaf ehli onun velayetinde icmâ' etmiştir. Bereketi yakın-uzak her kesimi kuşatmıştır. Şöhreti âleme yayılmıştır. Üstün vasıflarıyla akılları şaşırtmış ve talebeleri ondan istifade edip gayelerine erişmiştir. Yüksek hâl ve makamlara ulaşmış olup yaşantısı fazilet ve ihsan etme ile geçmiştir. Ehl-i sünnet ve'l-cemaatın yolunda yürümekte ısrarcıdır. Zamanını mutlaka ya ilmi bir meseleyi çözmeye da ya da ibadetle geçirir, hem sîreti hem de sûreti güzeldir"(Âlûsî, 1327h., s. 17).

Mevlânâ Halid'in birtakım kişiler tarafından eleştirilmesini doğru bulmayan Âlûsî, bu eleştiriye nefsânî olarak değerlendirip daha çok kişisel sebeplerden kaynakladığını ima eder.

Ona göre diğer bazı kişiler ise onu tanımadığından dolayı bilgi eksikliğinden bilmeyerek itham etmektedir. Âlûsî, Mevlânâ Halid'in kendisine özel olarak ilimle meşgul olmasını telkin ettiğini, bununla birlikte tarikatın feyz ve bereketinden mahrum kalmayacağına da "kefil" olduğundan bahseder. Nitekim kendisinin bu bereketten nasiplendiğini belirtir. Mevlânâ Halid'i müdafaası ve kendisine telkinlerini şöyle aktarır:

"Hülâsa, asrımızda hiç kimse onun faziletini hâvi değildir. Onun gibisini görmedim. Bazı ileri gelenlerin onu inkar etmesi ve eleştirmesi doğru değildir. Bunlardan bir kısmı nefsânî gayeler için, bir kısmı da bilgisizlikten kaynaklanmaktadır. İnkâr edenlerin bazıları da "Zemzem kuyusunu pisleten" deyimindeki kişi gibidir. Bu âlimi inkar ederek ismini duyurup meşhur olmak istemektedir. Onun -kuddise sirruhu- selefleri de benzer itham ve eziyetlerle imtihan edilmişlerdir. Muasırlarından nice eziyet görmüşlerdir. Ancak onlar sabr-ı cemil ile bu musibetlere mukavemet göstermişlerdir. Zira Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: 'Senden önce gelip geçenler hakkında da Allah'ın kanunu böyledir. Allah'ın kanununda asla bir değişiklik bulamazsın' (el-Ahzâb, 33/62). O -kuddise sirruhu- bu kardeşine karşı şefkatli davranırdı. İlimle meşgul olmamı emretti ve tarikatın feyz ve bereketinden mahrum kalmayacağıma kefil oldu. Bu zamana kadar bu hususu hep önemsedim ve bu bereketten istifade ettiğimi düşünüyorum"(Âlûsî, 1327 h., s. 18).

Mevlânâ Halid, Âlûsî'ye gönderdiği bir mektubunda nasihatlerde bulunurken ona selef-i sâlihîn ahlakına tabi olmayı öğütleyerek şu nasihatlerde bulunur:

"Allah, sizi habibi hâtemü'l-mürselin Muhammed'in izinden gitmeye muvaffak kılsın. Selef-i sâlihînin sîret ve ahlakı üzere sabit kılsın. Leşe benzeyen dünya metâına aldanmaktan sakının! Çirkin bidatlerden kaçının! Dünya lezzetlerine dalmayı terk etmenizi, şeriata ve tarikata sıkıca sarılmanızı ve bu fakir kulu hüsnü hâtime duasıyla hatırlamanızı tavsiye ederim"(Mevlânâ Hâlid, 2015, s. 263 (91. Mektup).

Âlûsî, *Garâibü'l-iğtirâb ve Nüzhetü'l-elbâb* adlı eserinde tasavvufa dair görüşlerini beyan etmiştir. Burada sorulan çeşitli soruları kendinden önceki tasavvuf ehli fakihleri referans göstererek cevaplamıştır. Kendi döneminde Nakşibendiyye tarikatına müntesip olmayanların hatm-i hâcegân meclisine alınmama meselesini izah etmiştir (Âlûsî, 1327 h.).

Mevlânâ Hâlid'in vefatının ardından birçok âlim ona dair mersiye kaleme almıştır. Âlûsî doğrudan bir mersiye yazmamış olmakla birlikte, Muhammed Cevâd Siyahpûş'un ona dair yazdığı mersiye *el-Feyzü'l-vârid 'alâ ravzi Mersiyyeti Mevlânâ Hâlid* adlı bir irsale ile şerh etmiştir (Âlûsî, 2011).

2.3. Bağdatlı Âlim Muhammed Emîn Süveydî'nin Müdafaası

Muhammed Emîn es-Süveydî el-Bağdâdî (ö.1246/1831), 1786 yılında Bağdat'ın Kerh nahiyesinde doğmuştur. Bağdat'ta birçok âlimin yetiştiği Süveydî ailesine mensuptur (Sühreverdi, 1997). Âlûsî'nin beyanına göre, bu ailenin büyüklerinden olan Muhammed Emin'in babası Ali b. Muhammed Saîd Süveydî, bazı iddiaların aksine, dönemin vehhâbîlik akımıyla ilişkisi olmayıp *selef-i sâlihîn* akidesini benimsemiştir. Âlûsî, bu kanaatini teyit için onun *el-İkdü's-semîn fî beyâni mesâ'ili'd-dîn* eserine müracaat edilmesini önermektedir (Âlûsî, 1327h.). Muhammed Emin, ilk tahsilini babası Ali b. Muhammed Saîd'den almıştır. Zâhirî ilimlerin yanı sıra tarih, astronomi ve vakitlerin tayini gibi alanlarda da çalışmaları bulunmaktadır. Bu bağlamda *el-Cevâhir ve'l-yevâkît fî ma'rifeti'l-kıbleti ve'l-mevâkît* adlı kıble ve vakit tayinine dair eseri ile *Sebâ'ikü'z-zehab fî ma'rifeti kabâ'ili'l-Arab* adlı Arap kabilelerinin tarihi ve nesep bilgilerine dair mühim telifi zikredilebilir. Süveydî'nin tasavvufa intisabı Mevlânâ Halid vasıtasıyla olmuştur. Daha çok tedris ve telifle meşgul olan Süveydî tasavvufa dair eser ve şerhleri de bulunmaktadır. Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref en-Nevevî (ö. 676/1277)'nin *el-Mağâşid* adlı risâlesine yazdığı *Qalâ'idü'l-ferâ'id fî şerhi'l-Mağâşid* şerhi ve İbn Hacer el-Heytemî'nin (ö. 974/1567) *et-Ta'arruf fî'l-aşleyn ve't-tasavvuf* adlı eserine yazdığı *Qalâ'idü'd-dürer fî şerhi risâleti İbn Hacer* şerhi bunlardan bazısıdır (Âlûsî, 1982; Aruçi, 2010).

Mevlânâ Hâlid, Molla Muhammed el-Cedîd'e yazdığı bir mektubunda, Süveydî ailesinden ve bilhassa Molla Muhammed Emîn ile Molla Esad'dan övgüyle bahsetmiştir. Mektupta medrese ve tarikat faaliyetlerinden memnun olduğunu ve onların ihlâslı bağlılıklarından dolayı kendine yakın gördüğünü söylemiştir:

“Hâcî Muhammed'in ve özellikle Molla Muhammed Emin ile Molla Esad olmak üzere Süveydî ailesinin genelinin ihlaslı bağlılığından bahsetmişsin. Bana mektup yazarak, Molla Muhammed Said'in yanıma gelmek üzere sefere çıkmak istediğini, onların kendisine mâni olarak Kaştînî Medresesi'nde kalıp ilim okutmasını ve tarikatı yaymakla meşgul olmasını istediklerini bildirdiler. Bu konuda isabet etmişler. Muhammed Said'in çoluk çocuğunu terk edip buraya gelmesine razı olmam. Bâtın âleminde yakınlık ve uzaklığın bir olduğunu o da yakînen biliyordur. O halde bu meşakkati çekmeye gerek yoktur” (Sâhib, 1334, ss. 230-231 (75. Mektup), 2008, s. 272).

Diğer bir mektubunda da Mevlânâ Hâlid, Süveydî ailesine ve bilhassa Muhammed Emîn Süveydî'ye duyduğu muhabbet ve özlemi dile getirmiş; hallerini sormuş ve bilgi almak istemiştir:

“Genel olarak bütün Süveydî sâdât-ı kirâmına, özellikle de seyyidim âlim, fâzıl Molla Muhammed Emin’e selam ederim. Hz. Peygamber’in yolundan ayrılmamasını dilerim. Mektubu yazmamın sebebi, ayrılığın uzaması, muhabbet ve iştiyakın yakıcılığıdır. Vefakâr dostumun halini sorup, aradan geçen uzun zaman içerisindeki keyfiyetinizi öğrenmek istedim. Seferin zorlukları dolayısıyla oradakilerden bir haber alamadığımdan, durumlarına vakıf olmayı arzuladım” (Sâhib, 1334, ss. 273-275 (103. Mektup).

Esad Sahib’in aktardığına göre, Mevlânâ Halid, memleketi Süleymaniye’den Şam’a hicret ettiğinde, irşad vazifesi için kardeşi Mahmud Sahib’i yerine tayin etmişti. Ancak bu durum, bölgedeki bazı Baban emirleri ile itikadı zayıf müridler tarafından hoş karşılanmamıştı. Sâhib’e göre toplumu kışkırtanlardan biri, öteden beri Mevlânâ Halid’e karşı olan Kâdirî Şeyhi Maruf Nudehî’dir. Bu sebeple Mevlânâ Halid, Mahmûd Sâhib’in kâmil bir veli olduğuna dair tanıklığını içeren bir mektup kaleme alarak şüphelerin izâlesini hedeflemiştir (Mevlânâ Hâlid, 2015; Sâhib, 1334).

Bunun yanı sıra, dönemin birçok âlimi, ortaya atılan iddia ve şüpheleri bertaraf etmek amacıyla mektup ve risâleler telif etmiştir. Bunlardan biri de Şeyh Muhammed Emin Süveydî’dir. Süveydî, şeyhi Mevlânâ Halid’e olan bağlılığından dolayısıyla, ona yöneltilen ithamlara karşı bir reddiye kaleme almıştır. Bu reddiyeye, *Def‘u’z-zalûm ‘ani’l-vukû‘i fî ‘ırzî hâze’l-mazlûm/es-Sehmü’ş-şâ‘ib li-men semme’s-sâlihe bi’l-mübtet‘i’l-kâzib* isimlerini vermiştir.¹ Süveydî, eserini 1237/1821 tarihinde tamamlamıştır. Eser 70 varak olup Hâcî Dâvûd Belhî tarafından istinsah edilen bir nüshası Süleymaniye Kütüphanesi’nde mevcuttur. Süveydî, eserin mukaddimesinde telif sebebini izah etmiş ve bu çalışmasını, Musul valilerinden Osman el-Celîlî’nin (ö. 1245/1829) Mevlânâ Hâlid’e yönelttiği ithamları içeren *Dînu’llâhi’l-gâlib ‘alâ külli münkirin mübtet‘i’l-kâzib* adlı risâlesine karşı kaleme aldığını belirtmiştir (Süveydî, t.y., s. 2a-b). el-Celîlî’nin eseri, aslında Şeyh Ma’rûf Nudehî Berzencî’nin (ö. 1254/1833) *Tahrîru’l-hitâb fî’rreddi alâ Hâlidî’l-kezzâb* adlı risalesinin şerhidir. Süveydî, telif ettiği reddiyeyi, Nudehî’nin akrabalarının da olduğu birçok âlime göndermiş; onlar da eseri imzalayıp tasdik etmişlerdir. Bunların arasında Berzencî ailesinden Süleymaniye kadısı Ali Berzencî, Müderris Abdülkadir Berzencî ve Mahmûd Berzencî gibi isimler yer almaktadır (Sâhib, 1334; Süveydî, t.y.).

Osman el-Celîlî’nin risalesinden alıntılar yaparak itham ve karalamalara cevaplar veren Süveydî, eserinin başlarında, el-Celîlî’nin Mevlânâ Halid ile hiç görüşmediğini ve bu hususu

¹ Bazı kaynaklarda, Süveydî’nin eserine verdiği bu iki isim sehven iki farklı eser olarak gösterilmiştir (Aruçi, “Muhammed Emîn Süveydî”, 38/185-186). Ancak eserin yazma nüshasına müracaat edildiğinde, müellifin eserine bu iki ismi verdiğini ifade edip aynı eser olduğu görülmüştür (Süveydî, t.y., s. 2b).

kendisinin de inkâr etmeyeceğini söyler. Buna karşılık Mevlânâ Halid hakkındaki bilgileri ise onun “düşmanı” sayılan Şeyh Ma’rûf Nudihî’den aldığını belirtir. Bu durum, Süveydî’ye göre, el-Celîlî’nin bizzat tanımadığı bir şahsiyet hakkında eser telif etmesini ve değerlendirmelerde bulunmasını ilmî açıdan zayıf kılmakta; ileri sürdüğü tenkitlerin ciddiye alınmaması gerektiğini göstermektedir (Süveydî, t.y.). Süveydî, el-Celîlî’nin risalesi ve Mevlânâ Halid savunusu hakkında genel olarak şunları söyler:

"Ben onun kitabını, dininde insaf eden, itikadında ifrat ve tefritten uzak duran ve tehlikeli yollardan sakınan bir kimse gibi okudum, inceledim. Mevlânâ Hâlid hakkında ileri sürdüğü görüşlerin hakikate aykırı olduğunu, esasının bulunmadığını müşahade ettim. Delillerini Kur'an'dan, sünnetten, İslam ümmetinin kitaplarından almasına rağmen uygulamada hata etmiştir. Zira onları, din âlimlerinin imamı olan Mevlânâ Hâlid'e tatbik etmiş ve kendisinde bulunmayan hususları ona nispet etmiştir. Bundan dolayı, onun davasının doğruluğunu inkar ettik ve iddialarının gerçeğe aykırı olduğunu ortaya koyduk" (Sâhib, 2008, s. 316).

Süveydî’nin aktardığına göre, Osman el-Celîlî risalesinde müridlerin Mevlânâ Hâlid’e aşırı hürmet gösterdiğini, hatta ona secde ettiklerini ileri sürerek bu fiilin küfür olduğuna hükmetmiştir. Bu ağır ithama karşılık Süveydî şu ifadelerle cevap verir:

"Bu bölümde Mevlânâ Halid ve talebeleri hakkında ileri sürdüğü iddiaların tamamı yalan, bühthan ve tezvirattır. Allah'tan başkasına secde etmek şirk olduğu halde, bu seçkin insanlar bu günahı işler mi hiç! Bu kişiler aksine ibadetlerini sadece Allah'a has kılan kimselerdir. Bizim gördüğümüz Şeyh Halid, gece-gündüz Allah'a ibadet eden, çokça nafile kılan biridir. Böyle bir kimsenin rubûbiyet iddiasında bulunması nasıl söz konusu olabilir?! Aslında müellif eserinde çelişkili ifadeler kullanmaktadır. Bazı yerde, rubûbiyet, bazı yerde ulûhiyet, nübüvvet ve güneşe tapmak ithamında bulunmaktadır. Büyük bir mümin topluluğun kemalinde mutabık olduğu bir kişi tekfir edilir mi?! Elini ve ayağını öptürdüğü iddiasına gelince; bizim gördüğümüz, biri yanına geldiğinde önce kendisi ayağa kalkar ve yanına gelenin elini öperdi. Hatta öğrencileri ayakta onu beklediğinde, onların oturmasını tembih ederdi. Bu gibi tevazu hallerine bizzat şahit olmuşuzdur. Kaldı ki, böyle bir âlimin elinin veya ayağının teberrük niyetiyle öpülmesinde dinen bir mahzur yoktur" (Süveydî, t.y., ss. 58a-59b).

Süveydî, Mevlânâ Halid’i savunurken tarikatın bazı uygulamalarına yapılan bidat eleştirisine de cevap vermektedir. Süveydî’nin tarikattaki uygulamaların bidat olmadığını, “her zâhir hükmün aslında bir bâtinî uygulaması vardır” savıyla bu uygulamaların şeriatla irtibatlı bâtinî yönlerine dikkat çekmiştir. Bu bağlamda Süveydî, Allah’ın zâhir-bâtin yönleriyle insanın bütün benliğine hitap ettiğini söyler. Dolayısıyla ehl-i tarîk, şeriatın bir hükmünü icra ederken aynı hükmün bâtinî ilişkisini bulup dini kâmil bir biçimde yaşamalıdır (Sâhib, 1334). Bu

bağlamda, tarikatın meşhur uygulamalarından biri olan rabıta, “*Sadıklarla beraber olun*” (et-Tevbe, 9/119) ayetinin bâtinî yorumu şeklinde kabul edilir. Bu yorum ise tarikat silsilesinin önemli halkalarından Hâce Ubeydullah Ahrâr’a (ö. 895/1490) nispet edilir (Sâhib, 1334, s. 73 (4. Mektup)).

Sonuç

Mevlânâ Halid, Nakşibendîliği Irak Süleymaniye’de yaymaya başladığında, oradaki diğer tarikat mensupları rahatsız olmaya başlar. Bu bağlamda bazı çevreler, Mevlânâ Hâlid’i çeşitli şekillerde karalama gayretine girişmiş; kimi zaman resmî makamlara şikâyetle bulunmuş, kimi zaman da onun "sapkın görüşlere" sahip olduğunu ileri süren eserler kaleme almışlardır. Bu ithamların başını çekenler arasında, Kâdiriyye tarikatı şeyhlerinden Ma’rûf en-Nûdehî ile onun yolundan giderek eleştiri içeren eseri şerh eden Musul Valisi Osman Celîlî bulunmaktadır. Yine ona çeşitli ithamlarda bulunanlardan biri de Mevlânâ Halid’in, birtakım usulsüzlüklerden dolayı azlettiği eski halifesi Abdülvehhab Sûsî’dir. Bahsi geçen şahıslar, kaleme aldıkları risalelerde Mevlânâ Hâlid’i dinî esasları tahrif etmek, bâtil görüşlere sahip olmak ve cin-sihir gibi bâtinî alanlarla iştigal etmekle itham etmişlerdir.

Bu iddiaların yayılması üzerine, Irak ve Şam bölgelerindeki âlimler söz konusu ithamların hakikatle bağdaşmadığını ortaya koymak amacıyla araştırmalar yapılması gerektiği kanaatine varmışlardır. Bu bağlamda önemli bir isim olan Şam Müftüsü Hüseyin Murâdî başta olmak üzere pek çok âlim, mektuplar ve risâleler yazarak Mevlânâ Hâlid’e yönelik ithamları ilmî delillerle çürütmeye çalışmışlardır. Bunun yanında bazı âlimler de bu tezkiye faaliyetlerine imza ve mühürleriyle destek vermiştir.

Bu süreçte, devrin meşhur üç âlimi dikkat çekmektedir. Bunlardan ilki, dönemin en büyük fakihlerinden İbn Âbidîn’dir. İbn Âbidîn, özellikle Abdülvehhab Sûsî’nin Mevlânâ Halid aleyhine yazmış olduğu risalesini hedef alarak, kendi eserine “Keskin Hint kılıcının çekilmesi ve Mevlânâ Halid’e destek” anlamını taşıyan dikkat çekici bir başlık vermiştir. Eserinde, Mevlânâ Halid’e yöneltile ithamları, cin, kerâmet ve gayb ile ilgili ithamları detaylı bir biçimde ele alarak onun kâmil bir veli olduğunu ifade etmiş, ayrıca eserin sonuna, Mevlânâ Hâlid’in vefatı münasebetiyle kaleme aldığı bir mersiye de eklemiştir. İkinci isim, dönemin meşhur müfessiri Şihabüddin Âlûsî’dir. Âlûsî, Mevlânâ Halid’i “apaçık kerametlerin, pâk nefeslerin, yüksek hâllerin sahibi” diye niteleyip kendisinden ders aldığını söylemiştir. Ayrıca, Âlûsî, o dönemde tartışılan hatm-i hâcegân zikrine Nakşibendiyye tarikatına müntesip olmayanların alınmaması meselesine de açıklık getirmiştir.

Mevlânâ Hâlid'i müdafaa eden üçüncü önemli isim ise, Bağdat'ın köklü Süveydî ailesine mensup olan Muhammed Emîn Süveydî'dir. Süveydî, Ma'rûf en-Nûdehî'nin Mevlânâ Hâlid'i hedef alan eserini şerheden Osman Celîlî'nin risalesine reddiye mahiyetinde bir eser kaleme almıştır. Bu reddiyede, Celîlî'nin ileri sürdüğü iddiaları tek tek çürütmüş, Mevlânâ Hâlid'i tekfîr eden ifadelerine sert karşılıklar vererek bu görüşlerin tutarsız olduğunu ortaya koymuştur. Süveydî bu eserini, aralarında Ma'rûf en-Nûdehî'nin akrabalarının da bulunduğu pek çok âlime imza ve mühürle tasdik ettirmiştir.

Kaynaklar

- Âlûsî, M. Ş. (1982). *el-Misku'l-azfar fî neşri mezâyâ'l-karnî'sânî aşara va's-sâlisî 'aşara*. Dârü'l-'Ulûm.
- Âlûsî, Ş. M. (2011). *el-Feyzü'l-vârid 'alâ ravzi Mersîyyeti Mevlânâ Hâlid*. Darü'l-Kütübî'l İlmiyye.
- Âlûsî, Ş. M. (1327h.). *Garâibü'l-iğtirâb ve Nüzhetü'l-elbâb*. Şabender Matbaası.
- Aruçi, M. (2010). *Muhammed Emîn Süveydî*. İçinde. *Türkiye Diyanet İslam Ansiklopedisi*. (C. 38, ss. 185-186). TDV Yayınları.
- Ateş, M. (2022). *Bir Osmanlı Fakihi İbn Âbidîn*. İSAM Yayınları.
- 'Azzâvî, A. (1958). *Zikrâ Ebî's-Senâ' el-Âlûsî*. Şeriketu't-ticâra ve't-tibâ'a.
- Bayram, K. (2017). Medrese Geleneğinin Kurumsal Yapısının Günümüze Yansıyan Bir Örneği Olarak Tillo Medresesi. *Siirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 4 (1), 143-171.
- Buhârî, H. M. P. (1975). *Kudsiyye (Kelîmât-ı Bahâeddîn-i Nakşbend)*. Kitaphâne-i Tahûrî.
- Çakır, M. S. (2019). Siirt'te Bir Nakşî-Hâlidî Merkezi: Zokayd Tekkesi ve Medresesi. *Artuklu Akademi*, 6 (1), 1-33.
- Eroğlu, M. (1989). Şehâbeddin Mahmûd Âlûsî. İçinde. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (C. 2, ss. 550-551). TDV Yayınları.
- İbiş, M. (2021). Sûfîlerin Şiirlerindeki Sembol ve İşaretler: Hicri Yedinci Yüzyıla Kadar. *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 8 (1), 444-468.
- İbn Âbidîn, M. E. b. Ö. b. A. el-Hüseynî ed-Dımaşkî. (1301). *Sellü'l Hüsâmü'l Hindî li-Nusrati Mevlânâ Hâlid en-Nakşibendî*. Maarif Matbaası.
<https://babel.hathitrust.org/cgi/pt?id=hvd.hw724z&seq=66>
- İbn Âbidînzâde, 'Alâuddîn Muhammed İbn Muhammed. (1299). *Ḳurretu 'uyûni'l-ahyâr litekmileti Reddi'l-muhtâr*.

- Kavak, A. (2015). Bağdat'ta Selefi Bir Çevrede Yetişen Sûfi Bir Âlim: Ebü's-Senâ Mahmûd Şihâbüddin el-Âlûsî (ö. 1270/1854). *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 39, 105-119.
- Kavak, A. (2016). *Mevlânâ Hâlid-i Nakşibendî ve Halidîlik*. Nizamiye Akademi.
- Mevlânâ Hâlid, B. (2015). *Mektûbât*. Haşemî Yayınevi.
- Öngören, R. (2015). Zeyniyye. *Türkiye'de Tarikatlar: Tarih ve Kültür (Editörlü Kitap)*, 851-926.
- Sâhib, E. (1334). *Bugyetü'l-vâcid fî mektûbâtı Hadreti Mevlânâ Hâlid*. Matbaatu't-Terakkî.
- Sâhib, E. (2008). *Mektûbât-ı Mevlânâ Hâlid* (Çev.K. Yıldız & D. Selvi). Sey-Tac Yayınları.
- Sühreverdî, A. H. el-Abbâsî. (1997). *Târîhu buyûti Bağdâd fî'l-karni's-sâlisi 'aşara*. Mektebü'l-cevâd.
- Süveydî, M. E. (t.y.). *Def'u'z-zalûm 'ani'l-vukû'i fî 'ırzı hâze'l-mazlûm* (Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi Bölümü).
- Şükrü, el-H. H. (2012). *Şemsü's-şumûs*. Semerkand Yayınları.
- Timurtaş, A., & Çıkar, M. Ş. (2012). İbn Abidin'in Mevlana Halid en-Nakşibendi'ye Yazdığı Mersiye. *Uluslararası Mevlana Halid-i Bağdadi Sempozyumu*, 291-300.
- Yıldız, K. (2005). Zâhir-Bâtın Dayanışması: Mutasavvıf Mevlânâ Hâlid ile Fakîh İbn Âbidîn Örneği. *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, VI (15), 123-136.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), BEO, 892/39387, 29 Zilhicce 1243 / 12 Temmuz 1828.

Ekler

Ek 1.

İbn Âbidîn'nin Mevlânâ Halid'e yazdığı mersiye

﴿ ٥٧ ﴾

﴿ قال سيد المؤلف رحمه الله تعالى ﴾

(وقلت فيه * اندبه وأرثيه * واذكر بعض فضائله الجمة)
(بقصيدة جعلتها للثناء تته)

ای رکن من الشریعة مالا فرایناه قد امال الجبالا
مذ رزنا باوحد العصر علما ویماء وبهجة وکالا
واجتهادا وطاعة وصفا وسماء وعفة ونوالا
هو بحر العلوم شرقا وغربا وینا وقبلة وشمالا
فاذا عن مشکل کل عنه کل شهم محل عنه الشکالا
مذ تجلی سسنه فینا اراتا کل بدر وقت الکمال هلالا
وسق اهل عصره کاس قرب وحسبهم منه الرحیق الزلالا
هو قطب علیه دارت ریح العر فان وهو الفرید قالا وحالا
هو شیخ السلوک من نال عدیا من سسنه فقد رزی فعالا
ولعمان ذی الحباء وذی النو رین صح انتسابه اجلالا
وبه ازدان دیننا وطریق الذ قشبندی زاد منه جمالا
مارأینا کلمه ووقفاء ولبدواه مارأینا مثالا
دمت الخلق لم یکدر صفاء جاهل رأم منه شینا محالا
کثرت حاسدوه فازداد هدیا مذ اشاعوا الردی وزادوا اضلالا
ورءوه بالافک ظلما وراموا ذله مذ راوه فاق خصالا
فتفاضی عن القبیح وابدی مابه زاد رفعة وجلالا
ایظن الحسود یطقی نورا قد اراد الاله ان یتلالا
دأبه نشر حکمة وعلوم کم به مبعد تقرب حالا

Ek. 2.

Muhammed Emin Süveydî'nin Def'u'z-zalûm eserini onaylayan âlimler

